

Zbrodnia ludobójstwa w statutach trybunałów międzynarodowych

Słowa kluczowe: ludobójstwo, Międzynarodowy Trybunał Karny, Międzynarodowy Trybunał dla byłej Jugosławii, Międzynarodowy Trybunał dla Rwandy, MTK, MTKJ, MTKR

Zbrodnia ludobójstwa uznawana jest za jeden z najokrutniejszych przejawów łamania praw człowieka. Mimo że w historii społeczeństw i narodów była obecna niemal od zarania dziejów, jej penalizacja nastąpiła dopiero w drugiej połowie XX wieku. II Wojna Światowa i tragedia Holocaustu uświadomiły bowiem międzynarodowym decydom konieczność skuteczniejszej, prawnej ochrony przed „zbrodnią zbrodni”. W 1948 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło jednogłośnie *Konwencję w sprawie karania i zapobiegania zbrodni ludobójstwa*¹ – podstawowy akt prawny penalizujący zbrodnię genocydu w prawie międzynarodowym.

Konwencja w sprawie karania i zapobiegania zbrodni ludobójstwa przewiduje możliwość tworzenia tzw. trybunałów ad hoc w celu osądzania oskarżonych o dokonanie czynów zabronionych. Do tej pory powołane zostały dwa takie międzynarodowe trybunały, które zajmowały się genocydem – dla Jugosławii oraz Rwandy. Stworzono je w związku z krwawymi wydarzeniami na tamtych terenach z początku lat 90tych XX w.

¹ *Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa* (Dz.U. z 1952 r., Nr 2, poz. 9).

Ukonstytuowanie Międzynarodowego Trybunału Karnego stanowiło natomiast swoiste ukoronowanie działań zmierzających do uregulowania kwestii jurysdykcji zbrodni międzynarodowych.

W niniejszym artykule analizie poddane zostaną dokumenty regulujące działanie międzynarodowych trybunałów karnych, w tym trybunałów karnych ad hoc, a przede wszystkim przyjęte rozwiązania umożliwiające karanie zbrodni ludobójstwa.

A. Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego ds. Jugosławii²

Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii (MTKJ)³ powołany został przez Radę Bezpieczeństwa ONZ rezolucją nr 827 z 25 maja 1993 roku⁴. Podstawą działań Rady był rozdział VII Karty Narodów Zjednoczonych⁵ i Rezolucja nr 808 z 22 lutego 1993 roku⁶. Do dokumentu

-
- 2 Trybunał powołany został w związku z wydarzeniami z okresu wojny domowej w byłej Jugosławii, która miała miejsce w latach 1991–1995, a zwłaszcza zbrodni popełnianych na terenie Bośni i Hercegowiny (czystek etnicznych, masakr ludności cywilnej, ludobójstwa-zbrodni w Srebrenicy). Więcej o tym: D.J. Goldhagen, *Wiek ludobójstwa*, Kraków 2012; *Bosnia: Ethno-Religious Nationalisms in Conflict, Case Study Series*, Waszyngton 2009 czy B. Bruneteau, *Wiek ludobójstwa*, Warszawa 2005.
 - 3 Pełna nazwa: Międzynarodowy Trybunał do Spraw Ścigania Osób Odpowiedzialnych za Poważne Naruszenia Międzynarodowego Prawa Humanitarnego na Terytorium byłej Jugosławii od 1991 roku; ang. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia – ICTY; *Statut Międzynarodowego Trybunału do Spraw Ścigania Osób Odpowiedzialnych za Poważne Naruszenia Międzynarodowego Prawa Humanitarnego na Terytorium byłej Jugosławii od 1991 roku, przyjęty dnia 25 maja 1997 roku Rezolucją Rady Bezpieczeństwa ONZ 827 z późn. zmianami* – tekst jednolity statutu, <http://bip.ms.gov.pl/pl/ministerstwo/wspolpraca-miedzynarodowa/wspolpraca-w-ramach--onz-i-obwe/miedzynarodowy-trybunal-karny-dla-bylej-jugoslawii/>, dostęp: 2 sierpnia 2015.
 - 4 *Rezolucja SC/Res/25.05.1993, Tribunal (Former Yugoslavia)*, <http://www.un.org/Docs/scres/1993/scres93.htm>, dostęp: 2 sierpnia 2015.
 - 5 Konkretnie na podstawie art. 29 Karty; stworzony przez Radę Bezpieczeństwa trybunał miał charakter trybunału ad hoc i uzyskiwał status organu pomocniczego Rady; R. Śliwa, *Międzynarodowy Trybunał ds. ścigania osób odpowiedzialnych za poważne łamanie międzynarodowych praw człowieka na terytorium byłej Jugosławii począwszy od 1991, Balkany u progu zjednoczonej Europy*, Kraków 2008.
 - 6 *Rezolucja SC/Res/22.02.1993, Tribunal (Former Yugoslavia)*, <http://www.un.org/Docs/scres/1993/scres93.htm>, dostęp: 2 sierpnia 2015.

dołączono Statut MTKJ. Kwestie sposobu działania samego Trybunału pozostawiono do regulacji jego organom i powołanym sędziom. Stworzony w ten sposób Regulamin porządkuje procedurę postępowania procesowego, w tym także przebieg postępowania dowodowego⁷. Przedmiotem rozważań w niniejszym artykule będzie jednak przede wszystkim znaczenie zapisów Statu dla prawnych aspektów zbrodni ludobójstwa.

Statut reguluje kompetencje rzeczowe, osobowe, miejscowe i czasowe (kolejno tzw.: *ratione materiae*, *ratione personae*, *ratione loci* oraz *ratione temporis*), którymi dysponuje Trybunał i wyznacza w ten sposób granice jego działania. W dokumencie bezpośrednio nie odniesiono się do kompetencji *ratione iuris* (prawnych)⁸. Nie mniej na podstawie raportu Sekretarza Generalnego ONZ (przygotowany zgodnie z §2 rezolucji 808) wnioskować można, iż Trybunał stosuje obowiązujące międzynarodowe prawo humanitarne⁹. Ujęte jest ono zarówno w formie umów jak i zwyczajami i obejmuje również prawo konwencyjne¹⁰.

Kompetencje rzeczowe MTKJ przedstawione są kolejno w art. II–V. Dotyczą one:

- ciężkiego naruszenia Konwencji Genewskich z 1949 roku (art. II)
- naruszenia praw i zwyczajów wojennych (art. III)
- ludobójstwa (art. IV)
- zbrodni przeciwko ludzkości (art. V)

Z punktu widzenia niniejszego opracowania najbardziej istotnym jest art. IV Statutu. Bezpośrednio odnosi się on bowiem do kwestii związanych z osądzaniem zbrodni ludobójstwa. Kompetencje jurysdykcyjne reguluje ustęp pierwszy artykułu: „Trybunał Międzynarodowy jest uprawniony do ścigania osób dopuszczających się ludobójstwa określonego

7 Stworzono dokument „Rules of Procedure and Evidnces” regulujący sposób działania MTKJ, dostępny na stronie, <http://www.un.org/icty/legaldoc-e/index.htm>, dostęp: 20 października 2011; R. Śliwa, *Międzynarodowy Trybunał...*, dz. cyt., s. 106.

8 J. Nowakowska-Mafusecka, *Odpowiedzialność karna jednostek za zbrodnie międzynarodowe popełnione w byłej Jugostawii i Rwandzie*, Katowice 2000, s. 57.

9 Raport dostępny na stronie, <http://www.un.org/icty/legaldoc-e/index.htm>, dostęp: 2 sierpnia 2015.

10 To jest: cztery Konwencje Genewskie z 1949 o ochronie ofiar wojny, *IV Konwencje Haską z 1907 r. o prawach i zwyczajach wojny lądowej* wraz z *Regulaminem, Konwencją w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa* oraz *Kartą Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze*; K. Wierczyńska, *Pojęcie ludobójstwa w kontekście orzecznictwa międzynarodowych trybunałów karnych ad hoc*, Warszawa 2010, s. 59.

w ust. 2 niniejszego artykułu lub innego czynu określonego w ust. 3 niniejszego artykułu.” W jego dalszej części zdefiniowano czym jest ludobójstwo i jakie są formy jego popełnienia. Według zapisów Statutu zbrodnią tą są czyny dokonane z zamiarem wyniszczenia, w całości lub w części, grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej. Do czynów tych należą: zabójstwo członków takiej grupy, spowodowanie poważnego uszkodzenia ich ciała lub rozstroju zdrowia, stworzenie warunków życia obliczonych na spowodowanie całkowitego lub częściowego fizycznego wyniszczenia grupy, stosowanie środków mających na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy oraz przekazywanie dzieci jej członków do innej grupy. Aktami karanymi w świetle Statutu są natomiast: ludobójstwo, zмова w celu jego popełnienia, bezpośrednie i publiczne podżeganie, usiłowanie oraz współudział w ludobójstwie. Zauważyć należy zatem, iż ustęp drugi i trzeci stanowią dokładne powtórzenie zapisów *Konwencji w sprawie zapobiegania i karania kwestii ludobójstwa*. W przeciwieństwie do regulacji dotyczących zbrodni przeciwko ludzkości nie wymaga się tu istnienia związku między czynami karalnymi, a trwaniem konfliktu zbrojnego. Już we wspomnianym wcześniej Raporcie Sekretarza ONZ zauważono bowiem, że zbrodnia ludobójstwa może być popełniona zarówno w czasie wojny jak i pokoju¹¹.

Jeżeli chodzi o *ratione personae* (właściwość podmiotową), to MTKJ obejmuje swą jurysdykcją zarówno osoby fizyczne jak i prawne, które odpowiedzialne są za naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego na terytorium byłej Jugosławii (art. 6 w związku z art. 1 Statutu). Szczegółowe warunki określające odpowiedzialność karną precyzuje z kolei artykuł 7. Według jego zapisów odpowiedzialną jest osoba, która „planowała, podżegała, poleciła, popełniła lub udzieliła pomocy w planowaniu, przygotowaniu lub dokonaniu przestępstwa określonego w artykułach 2–5”. Z odpowiedzialności tej nie zwalnia oficjalna pozycja oskarżonego – nie ma znaczenia czy jest on premierem czy prezydentem kraju, czy też zwykłym obywatelem¹². Statut analizuje zresztą kwestie sprawstwa bardzo szeroko. Karaniu podlegają zarówno formy stadialne (przygotowanie, planowanie)

¹¹ J. Nowakowska-Małusecka, *Odpowiedzialność karna jednostek...*, dz. cyt., s. 71.

¹² Art. 7 ust. 2: „Oficjalna funkcja sprawowana przez oskarżonego, włączając w to funkcję Głowy Państwa lub Szefa Rządu lub innego właściwego funkcjonariusza państwowego nie zwalnia oskarżonego z odpowiedzialności karnej ani też nie powoduje złagodzenia kary.”

jak i zjawiskowe przestępstwa (podżeganie, pomocnictwo, współsprawstwo, sprawstwo kierownicze). Co więcej, katalog osób obciążonych odpowiedzialnością nie został zawężony wyłącznie do osoby sprawcy. Obciążony odpowiedzialnością może zostać także przełożony tego, kto dopuścił się czynu karalnego, o ile sam nie ukarał winnego lub nie zapobiegł niezgodnemu z prawem zachowaniu¹³. W tym przypadku nie przewiduje się ponadto złagodzenia kary ani tym bardziej jej zniesienie. Zastosowano tu zatem konstrukcję tzw. *command responsibility*, a więc odpowiedzialność dowódcy za czyny popełniane przez osoby mu podległe¹⁴.

Z drugiej strony ust. 4 reguluje sytuację „sprawstwa na rozkaz”: „Działanie oskarżonego na mocy polecenia wydanego przez Rząd lub przełożonego nie zwalnia go od odpowiedzialności karnej, jednak fakt ten może być uwzględniony w łagodniejszym wymiarze kary jeśli Trybunał Międzynarodowy uzna to za słuszne”. W tym szczególnym przypadku przewidziano zatem możliwość złagodzenia kary, pod warunkiem, że wymaga tego sprawiedliwość. To nieprecyzyjne i niejednoznaczne sformułowanie nastrocza jednak spore trudności interpretacyjne.

Podsumowując można wyróżnić trzy grupy osób, które ponoszą odpowiedzialność przed Trybunałem:

- osoby, które popełniły zbrodnię osobiście
- osoby, które wydały rozkaz jej popełnienia lub w jakikolwiek inny sposób uczestniczyły w jej popełnieniu
- przełożeni, którzy wiedzieli o popełnianej zbrodni lub też mogli się o niej dowiedzieć, a mimo to nie podjęli żadnych kroków by jej zapobiec lub nie ukarali winnych¹⁵.

Katalog osób odpowiedzialnych nie został zawężony do konkretnej narodowości. Jurysdykcji Trybunału podlegają zatem nie tylko obywatele byłej Jugosławii, ale także np. personel NATO czy sił pokojowych¹⁶. Wspomnieć należy przy tym, iż statut Trybunału ds. byłej Jugosławii

13 Pkt 3: „Fakt popełnienia przez podwładnego jednego z czynów określonych w artykułach 2–5 niniejszego Statutu nie zwalnia przełożonego od odpowiedzialności karnej jeśli wiedział on, lub jeśli istniały powody by wiedział, że podwładny popełni taki czyn lub go faktycznie popełnił, przy czym przełożony nie podjął koniecznych i możliwych środków w celu zapobieżenia takim czynom lub ukarania ich sprawców.”

14 K. Wierczyńska, *Pojęcie ludobójstwa...*, dz. cyt., s. 63.

15 J. Nowakowska-Małusecka, *Odpowiedzialność karna jednostek...*, dz. cyt., s. 59.

16 K. Wierczyńska, *Pojęcie ludobójstwa...*, dz. cyt., s. 63.

nie przewiduje możliwości wymierzenia skazanym kary śmierci. Główną i zasadniczą karą pozostaje kara pozbawienia wolności (art. 25 ust. 1: „Karą wymierzaną przez Izbę Orzekającą będzie wyłącznie kara pozbawienia wolności.”)¹⁷.

Kompetencje *ratione loci* i *ratione temporis* (właściwość miejscowa i temporalna) nie nastręczają zasadniczo trudności interpretacyjnych – precyzyjnie określono je w artykule VIII Statutu: „Jurysdykcja terytorialna Trybunału Międzynarodowego obejmuje terytorium byłej Jugosłowiańskiej Federacyjnej Republiki Socjalistycznej, włączając w to obszar lądowy, powietrzny i wody terytorialne. Jurysdykcja czasowa Trybunału Międzynarodowego obejmuje okres począwszy od dnia 1 stycznia 1991 roku.” Data końcowa jurysdykcji nie została wyznaczona przepisami statutu. Zgodnie z Rezolucją 827 ma ona zostać określona przez Radę Bezpieczeństwa po zabezpieczeniu pokoju w regionie. Do tej pory nie zostało to jednak uregulowane¹⁸.

Powołując MTKJ rozważano w jaki sposób rozwiązać kwestię relacji Trybunału z sądami krajowymi. Zaproponowano dwa rozwiązania: przyjęcie zasady wyłącznej właściwości Trybunału albo zbieg jurysdykcji. Chcąc włączyć sądy krajowe w aktywne karanie sprawców przestępstw międzynarodowych przyjęto drugi model¹⁹. Według artykułu IX ust. 1 Statutu: „Trybunału Międzynarodowy i sądy krajowe posiadają zbieżną jurysdykcję w zakresie ścigania osób, które poważnie naruszyły międzynarodowe prawo humanitarne na terytorium byłej Jugosławii od dnia 1 stycznia 1991 roku”. Zapis ten prowadzi jednak do tzw. podwójnej bezprawności – sytuacji, w której czyn będąc zbrodnią prawa międzynarodowego jest równocześnie karany prawem krajowym. Wiąże się z tym wiele wątpliwości i problemów. Według przytoczonego przepisu sądy krajowe i Trybunał mają bowiem równoczesne kompetencje w zakresie sądenia odpowiedzialnych za dokonanie zbrodni.

Zbieg tych kompetencji nie oznacza jednak całkowitej równości. Trybunałowi przysługuje bowiem prymat nad sądami krajowymi²⁰. MTKJ

17 Kara pozbawienia wolności jest dotychczas główną orzekaną przez trybunały międzynarodowe. Wyjątek stanowiły orzeczenia trybunału norymberskiego i tokijskiego, gdzie oskarżeni skazywani byli na karę śmierci; R. Śliwa, *Międzynarodowy Trybunał...*, s. 108.

18 J. Nowakowska-Matusecka, *Odpowiedzialność karna jednostek...*, dz. cyt., s. 60.

19 Tamże, s. 84–86.

20 R. Śliwa, *Międzynarodowy Trybunał ds. ścigania...*, dz. cyt., s. 108.

ma prawo żądać przekazania mu niemal każdej toczącej się przed sądem krajowym sprawy w każdym stadium jej postępowania. Tu pojawia się jednak kolejna wątpliwość. Przepis nie rozróżnia czy pod pojęciem „sądów krajowych” rozumie się wyłącznie sądy jugosłowiańskie. Pozwała to domniemywać, że może chodzić także o sądy innych państw²¹. Koncepcja zbieżnej jurysdykcji, mimo założenia o prymacie trybunału nad sądami krajowymi budziła szereg zastrzeżeń, także ze względu na możliwość podwójnego pociągnięcia do odpowiedzialności osób już skazanych. Zapobiec temu miało przyjęcie zasady *ne bis in idem* (artykuł 10). Według niej nie jest możliwe powtórne sądzenie oskarżonego przez sąd krajowy jeżeli został on już osądzony przez trybunał. Co istotne, zasada ta działa tylko w jedną stronę. W określonych przypadkach Trybunałowi przysługuje bowiem możliwość postawienia w stan oskarżenia osób, których sprawy rozstrzygnął już sąd rodzimy²².

Mniej niż dwadzieścia procent rozpatrywanych przez MTKJ spraw związanych było z popełnieniem zbrodni ludobójstwa, a kilku oskarżonych zostało zwolnionych od zarzutu jej popełnienia już we wczesnych fazach postępowania przed trybunałem. Mimo to, w toku swego działania Trybunał wypracował bogaty dorobek orzecznicy, niezwykle przydatny przy rozpatrywaniu zagadnień kwestii ludobójstwa. Jego wyroki twórczo rozwinęły pojęcie samej zbrodni, a także zdefiniowały pojęcia

21 E. Socha, *Zbieżność a komplementarność jurysdykcji międzynarodowych trybunałów karnych i sądów krajowych*, „Prawo”, t. CCXCII, Wrocław 2009, s. 69.

22 „Artykuł 10. *Ne bis in idem*:

1. Nikt nie może być sądzony przed sądem krajowym za popełnienie czynów będących w świetle niniejszego Statutu poważnym naruszeniem międzynarodowego prawa humanitarnego, jeśli za takie czyny osoba ta była już sądzona przez Trybunał Międzynarodowy.
2. Osoba osądzona przez sąd krajowy za czyny stanowiące poważne naruszenie międzynarodowego prawa humanitarnego może być następnie sądzona przez Trybunał Międzynarodowy tylko wtedy gdy:
 - a) czyn, za który została osądzona przez sąd krajowy został określony jako przestępstwo pospolite, lub
 - b) postępowanie przed sądem krajowym nie było bezstronne lub niezawisłe, miało na celu ochronę oskarżonego przed międzynarodową odpowiedzialnością karną, lub gdy postępowanie nie było rzetelnie prowadzone.
3. Określając wymiar kary względem osoby uznanej za winną przestępstwa objętego niniejszym Statutem, Trybunał Międzynarodowy uwzględni karę już odbytą przez tę osobę za ten sam czyn na mocy wyroku sądu krajowego.”

nieuregulowane przez samą Konwencję (np. pojęcie „grupy”, „ilościowego” wymiaru zbrodni czy „czystki etnicznej”)²³.

B. Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego ds. Rwandy

Konflikt w Rwandzie znacznie różnił się swoim charakterem od jugosłowiańskiego²⁴. Dlatego też postanowienia dotyczące jurysdykcji trybunałów dla Jugosławii i Rwandy skonstruowane są w nieco odmienny sposób. Jedyne, co łączy oba statuty to tożsama konstrukcja kompetencji *ratione personae* i obecność zasady *non bis in idem*. Także kwestie związane ze zbiegiem właściwości trybunału i sądów krajowych regulowane są w sposób analogiczny. Różna jest zaś właściwość przedmiotowa, czasowa i oczywiście miejscowa²⁵.

Trybunał Karny dla Rwandy²⁶ powołany został na wzór modelu jugosłowiańskiego, a więc w oparciu o kompetencje Rady Bezpieczeństwa zawarte w rozdziale VII Karty Narodów²⁷. Rezolucja 955 konstytuująca Trybunał zawierała aneks w postaci jego Statutu. Regulował on najważniejsze kwestie związane z jego jurysdykcją²⁸. Podobnie jak w przypadku

23 K. Wierczyńska, *Pojęcie ludobójstwa...*, dz. cyt., s. 104–105.

24 Ludobójstwo rwandyjskie było wydarzeniem bez precedensu. W wyniku krwawego konfliktu etnicznego pomiędzy Hutu i Tutsi w ciągu zaledwie stu dni zginęło ponad 800 tysięcy ludzi. Ofiarami byli głównie cywile, także kobiety i dzieci. Więcej o ludobójstwie rwandyjskim: R. Dallaire, *Shake Hands with the Devil*, Random House UK Ltd 2005; A. DesForges, *Leave none to tell the story. Genocide in Rwanda*, Human Right Watch 1994; A. Spychalska, *Mechanizmy zbrodni ludobójstwa na przykładzie Rwandy*, „Varia Doctrinalia”, Wrocław 2012.

25 J. Nowakowska-Małusecka, *Odpowiedzialność karna jednostek...*, dz. cyt., s. 57.

26 Według statutu: „Międzynarodowy Trybunał Karny do Sądenia Osób Odpowiedzialnych za Ludobójstwo i Inne Poważne Naruszenia Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Popelnione na Terytorium Rwandy oraz Obywateli Rwandy Odpowiedzialnych za Ludobójstwo i Inne Takie Naruszenia Popelnione na Terytorium Państw Sąsiednich pomiędzy 1 stycznia 1994 r. i 31 grudnia 1994 r. (dalej zwany: Międzynarodowym Trybunałem do spraw Rwandy)”.

27 K. Wierczyńska, *Pojęcie ludobójstwa...*, dz. cyt., s. 116.

28 S/RES/955, 8 Listopada 1994, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/140/97/PDF/N9514097.pdf?OpenElement>, dostęp: 2 sierpnia 2015; Statut stanowił załącznik do Rezolucji, http://www.pck.org.pl/pliki/mp/1994_nowy_jork_-_mtrk.pdf, dostęp: 2 sierpnia 2015.

jugosłowiańskim, sam sposób działania Trybunału określony został w osobnym dokumencie tj. Regulaminie²⁹.

Jak zaznaczono wcześniej, kompetencje MTKR różnią się od kompetencji MTKJ głównie ze względu na inny charakter obu konfliktów. Właściwość rzeczowa MTKR uregulowana została w artykułach 2–4 Statutu. Wyodrębniono następujące kategorie zbrodni, które podlegają osądzeniu:

- zbrodnia ludobójstwa (art. 2)
- zbrodnie przeciwko ludzkości (art. 3)
- naruszenie art. 3 wspólnego dla Konwencji Genewskich oraz naruszenie Protokołu Dodatkowego II (art. 4)

Jak zatem widać katalog ten różni się od zaproponowanego w Statucie MTKJ. Ludobójstwo zostało tu uregulowane już w art. 2, bowiem to głównie sprawców tej zbrodni miano sądzić³⁰. Samo brzmienie tego artykułu nie różni się jednak niczym od postanowień art. 4 Statutu MTKJ³¹ (tożsama jest definicja ludobójstwa, katalog czynów i form jego popełnienia, lista grup objętych szczególną ochroną w tym zakresie).

Jeżeli chodzi o właściwość osobową Trybunału ds. Rwandy to została określona analogicznie jak w przypadku trybunału jugosłowiańskiego.

²⁹ Regulamin MTKR, http://www.pck.org.pl/pliki/mp/1994_Nowy_Jork_-_MTKR.pdf, dostęp: 2 sierpnia 2015.

³⁰ K. Wierczyńska, *Pojęcie ludobójstwa...*, dz. cyt., s. 118.

³¹ „Artykuł 2. Ludobójstwo: 1 Trybunał Międzynarodowy do spraw Rwandy jest uprawniony do ścigania osób dopuszczających się ludobójstwa określonego w ust. 2 niniejszego artykułu lub innego czynu określonego w ust. 3 niniejszego artykułu.

2. Ludobójstwo oznacza którekolwiek z wyszczególnionych poniżej czynów dokonanych z zamiarem wyniszczenia, w całości lub w części, grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej:

- a) zabójstwo członków takiej grupy;
 - b) spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia członków grupy;
 - c) rozmyślne stworzenie grupie warunków życia obliczonych na spowodowanie całkowitego lub częściowego fizycznego wyniszczenia grupy;
 - d) stosowanie środków mających na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy;
 - e) przymusowe przekazywanie dzieci członków grupy do innej grupy.
3. Karze podlegają następujące czyny:
- a) ludobójstwo;
 - b) zmowa w celu popełnienia ludobójstwa;
 - c) bezpośrednie i publiczne podżeganie do ludobójstwa;
 - d) usiłowanie ludobójstwa;
 - e) współudział w ludobójstwie.”

Kwestie te regulowane są artykułem 5 i 6 Statutu. Indywidualna odpowiedzialność karna ponoszona może być zarówno przez osoby fizyczne jak i prawne. Nie określono obywatelstwa osób, które mogą zostać pociągnięte do odpowiedzialności prawnej, ale w kontekście artykułu 1 i tytułu Statutu zauważyć należy, że odpowiedzialność ta wiąże się wyłącznie z obywatelami rwandyjskimi³². Podobnie jak w zapisach MTKJ fakt pełnienia istotnej funkcji politycznej czy działanie w związku z rozkazem przełożonego nie jest okolicznością łagodzącą czy zwalniającą z odpowiedzialności karnej. Wprowadzono tu także konstrukcję *command responsibility*.

Kompetencje *ratione loci* i *ratione temporis* regulowane są art. 1 i 7 Statutu. Na ich podstawie MTKR ma osądzać sprawców zbrodni, które zostały popełnione między 1 stycznia a 31 grudnia 1994 r. W przeciwieństwie do uregulowań MTKJ określono więc datę końcową jurysdykcji. W tym przypadku wątpliwości budziła jednak jej data początkowa – rząd rwandyjski domagał się bowiem osądzenia sprawców wydarzeń sprzed 1994 i proponował by jurysdykcją Trybunału objąć okres począwszy od 1 października 1990. W ten sposób możliwe byłoby ukaranie sprawców wcześniejszych masakr dokonywanych na ludności Tutsi. Nie spotkało się to jednak z aprobatą Rady Bezpieczeństwa³³.

Dosyć specyficznie rozwiązano kwestie kompetencji miejscowych trybunału. Według zapisów Statutu Trybunał orzeka w sprawach zbrodni popełnionych nie tylko na terytorium Rwandy (lądowym i powietrznym), ale także tych popełnionych przez obywateli rwandyjskich na terytoriach państw ościennych. Wynika to przede wszystkim z faktu, iż trwający wiele lat konflikt między Hutu a Tutsi wiązał się z falami emigracji obywateli rwandyjskich. To zaś skutkowało przenoszeniem się konfliktu na tereny Ugandy, Burundi czy Zairu. Co więcej, po wydarzeniach

32 Tytuł Statutu: *Międzynarodowy Trybunał Karny do sądzenia osób odpowiedzialnych za ludobójstwo i inne poważne naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego popełnione na terytorium Rwandy oraz obywateli Rwandy odpowiedzialnych za ludobójstwo i inne takie naruszenia popełnione na terytorium państw sąsiednich pomiędzy 1 stycznia 1994 r. i 31 grudnia 1994 r.*; art. 1: „Kompetencje Międzynarodowego Trybunału do spraw Rwandy. Międzynarodowy Trybunał do spraw Rwandy ma prawo do sądzenia osób odpowiedzialnych za poważne naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego popełnione na terytorium Rwandy oraz obywateli Rwandy odpowiedzialnych za takie naruszenia popełnione na terytorium państw sąsiednich pomiędzy 1 stycznia 1994 r. i 31 grudnia 1994 r., zgodnie z przepisami niniejszego statutu.”.

33 J. Nowakowska-Małusecka, *Odpowiedzialność karna jednostek...*, dz. cyt., s. 61.

z kwietnia 1994 r. wielu oprawców, uciekając przed Rwandyjskim Frontem Patriotycznym szukało schronienia za granicą³⁴.

Po konflikcie w Rwandzie okazało się, iż trzeba będzie osądzić ponad sto tysięcy oskarżonych. Prowadziło to do całkowitego paraliżu rwandyjskiego systemu sądownictwa. Dlatego tak istotne okazało się powołanie międzynarodowego trybunału, który zająłby się sprawcami największych masakr przy jednocześnie tworzeniu tzw. gacac tj. lokalnych sądów dla sprawców przestępstw niższego stopnia. Orzecznictwo Trybunału w znaczący sposób przyczyniło się do poszerzenia dorobku prawnego związanego z kwestiami ludobójstwa.

C. Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego

17 lipca 1998 r. podczas Konferencji w Rzymie sto sześćdziesiąt państw przyjęło tekst Statusu Międzynarodowego Trybunału Karnego (MTK), tzw. Statut Rzymski³⁵. Składający się z dwunastu części i stu dwudziestu ośmiu artykułów dokument ratyfikowany został do tej pory przez sto jedenaście państw. W preambule Statutu czytamy, że Państwa-Stroiny „potwierdzając, iż najpoważniejsze zbrodnie wagi międzynarodowej nie mogą pozostać bezkarne oraz że ich skuteczne ściganie musi zostać zapewnione poprzez podjęcie odpowiednich działań zarówno przez poszczególne państwa, jak i poprzez wzmocnienie współpracy międzynarodowej” oraz „zdecydowane, by położyć kres bezkarności sprawców tych zbrodni i w ten sposób przyczynić się do zapobieżenia ich popełnianiu” zdecydowały się „utworzyć niezależny stały Międzynarodowy Trybunał Karny związany z systemem Narodów Zjednoczonych, posiadający jurysdykcję w stosunku do najpoważniejszych zbrodni wagi międzynarodowej.”

34 Już w 1959 r. wielu Tutsich, wobec ataków ze strony Hutu, zmuszonych było szukać schronienia w Ugandzie. Dojście do władzy G. Kayibanny wiązało się z kolejną falą emigracji Tutsi do państw ościennych. Sytuacja została względnie opanowana pod dojściu do władzy J. Habyarimana, ale po zamachu i rzezi w 1994 ponownie ponad 2mln tym razem Hutu emigrowały do Burundi, Konga i Tanzanii, cyt. za: *Historia Powszechna*, t. 20, A.H. Stachowski (red.), UTET Cultura 2008, s. 222.

35 *Rzymski Statut Międzynarodowego trybunału Karnego* (Dz.U. z 2003 r., nr 78, poz. 708), <http://lex.pl/serwis/du/2003/0708.htm>, dostęp: 2 sierpnia 2015.

Art. 1 Statutu wyznacza ogólny zakres działalności Trybunałów³⁶. Jednocześnie ustanowiono możliwość ukarania osób winnych zbrodni międzynarodowych zarówno na zasadzie jurysdykcji uniwersalnej, jak i przez MTK. Ewentualny konflikt między tymi opcjami został rozwiązany w Statucie w ten sposób, że jurysdykcja międzynarodowa ma charakter komplementarny. Pierwszeństwo w ściganiu oraz karaniu zbrodni statutowych mają państwowe systemy wymiaru sprawiedliwości. Dopiero gdy zaistnieją okoliczności wymienione w art. 17 Statutu Rzymskiego, postępowanie może toczyć się przed Trybunałem. Dzięki takiemu uregulowaniu karna odpowiedzialność jednostki za zbrodnie prawa międzynarodowego stanowi spójny system i może być egzekwowana bądź przez sądy krajowe, bądź Międzynarodowy Trybunał Karny³⁷.

Podstawą działania Trybunału są: Statut, Elementy Zbrodni, Reguły Dowodowe i Procesowe, a także: traktaty, zasady i reguły prawa międzynarodowego³⁸. W tym kontekście zastanawiająca jest pozycja Elementów Zbrodni, którym na podstawie art. 21 można pokusić się o nadanie charakteru źródła prawa, jednak według art. 9 mają one jedynie służyć trybunałowi pomocą przy orzecznictwie jako środek pomocniczy przy interpretacji przepisów³⁹.

36 „Artykuł 1. Trybunał. Niniejszym tworzy się Międzynarodowy Trybunał Karny (zwany dalej „Trybunałem”). Trybunał jest instytucją stałą i jest on władny wykonywać jurysdykcję wobec osób, które dopuściły się najpoważniejszych zbrodni wagi międzynarodowej, wymienionych w niniejszym statucie. Trybunał ma charakter komplementarny w stosunku do krajowych systemów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Jurysdykcja i działalność Trybunału uregulowane są postanowieniami niniejszego statutu”.

37 I. Topa, *Międzynarodowa współpraca państw w wydawaniu przestępców. Zagadnienia materialno prawne*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 4, s. 130.

38 „Artykuł 21. 1. Trybunał stosuje:(a) w pierwszej kolejności niniejszy statut, Elementy Definicji Zbrodni, Reguły Procesowe i Dowodowe; (b) w drugiej kolejności odpowiednio traktaty oraz zasady i reguły prawa międzynarodowego, łącznie z uznanymi zasadami międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych; (c) w razie braku (a) i (b) – ogólne zasady prawa wyinterpretowane przez Trybunał z praw krajowych różnych systemów prawnych świata, a we właściwych przypadkach – włącznie z prawem krajowym państw, które same wykonywałyby jurysdykcję w stosunku do danej zbrodni, o ile zasady te nie są niezgodne z niniejszym statutem, prawem międzynarodowym i uznanymi przez społeczność międzynarodową normami i standardami”.

39 *Elements of Crimes*, International Criminal Court 2011, <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf>, dostęp: 2 sierpnia 2015; I. Topa, *Międzynarodowa współpraca...*, dz. cyt., s. 131.

Jak stwierdza K. Wierczyńska, ich pozycja prawna wywołuje zatem spory natury doktrynalnej⁴⁰.

Katalog zbrodni podlegających jurysdykcji MTK enumeratywnie wymieniony jest w art. 5. Według niego, jurysdykcji Trybunału podlegają następujące zbrodnie: ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne, zbrodnie agresji. W kolejnych artykułach zdefiniowano każdą ze zbrodni, a także opisano czyny podlegające karze i formy jej dokonania.

Z punktu widzenia tematyki pracy najbardziej istotnym jest artykuł 6 Statutu, w którym spenalizowano zbrodnię ludobójstwa. Według jego zapisów ludobójstwo „oznacza którykolwiek z następujących czynów, dokonany z zamiarem zniszczenia w całości lub części grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej, takich jak: (a) zabójstwo członków grupy; (b) spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego członków grupy; (c) rozmyślne stworzenie dla grupy warunków życia, obliczonych na spowodowanie jej całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego; (d) stosowanie środków, które mają na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy; (e) przymusowe przekazywanie dzieci członków grupy do innej grupy”. Sprecyzowano zatem czyny, które uznawane są za zbrodnię, nie sprecyzowano natomiast sposobów jej popełnienia jak w Statutach trybunałów ad hoc. W kontekście tak specyficznej regulacji przytoczyć należy zapisy artykułu 25 omawianego Statutu, które stanowią o indywidualnej odpowiedzialności sprawcy, w tym także odpowiedzialności za podżeganie do zbrodni ludobójstwa. Pomińnięte zostało przy tym współsprawstwo i zмова w celu popełnienia takiej zbrodni⁴¹.

Kwestię aktów uznawanych za zbrodnię ludobójstwa precyzują wspomniane wyżej Elementy Zbrodni⁴². W artykułach 6a-6e wymieniono i dokładnie opisano wszystkie czyny zabronione tj. zabójstwa, spowodowanie fizycznego lub psychicznego uszkodzenia (m.in. tortury, gwałty, przemoc seksualna czy nieludzkie i poniżające traktowanie), działania wymierzone w warunki życia (np. złe żywnienie, serwis medyczny, eksmisje z domów⁴³), zapobieganie urodzeniom w obrębie danej grupy i zaka-

40 K. Wierczyńska, *Pojęcie ludobójstwa...*, dz. cyt., s. 175.

41 D. Drózdź, *Zbrodnia ludobójstwa w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2010, s. 220–222.

42 *Elements of Crimes...*, dz. cyt.

43 „The term »conditions of life« may include, but is not necessarily restricted to, deliberate deprivation of resources indispensable for survival, such as food or medical

zany transfer dzieci. W każdym z artykułów zaznaczono związek zbrodni z przynależnością ofiar do określonej grupy narodowej, etnicznej czy religijnej⁴⁴. Zamiarem dokonującego zbrodni jest zniszczenie tej grupy w całości lub części⁴⁵.

Konstrukcja „zamiaru” jest w uregulowaniach Statutu MTK szczególnie istotna. Według art. 30 odpowiedzialność karna ponoszona może być tylko wtedy, gdy sprawca „świadomie i z zamiarem jej popełnienia realizuje znamiona zbrodni”. Co więcej, w rozumieniu artykułu osoba działa z zamiarem, jeżeli: „w odniesieniu do czynu – osoba ta zmierza do jego popełnienia, w odniesieniu do skutku czynu – osoba ta zamierza wywołać taki skutek lub jest świadoma, że taki skutek nastąpi w normalnym następstwie zdarzeń”. Sprawca musi zatem działać świadomie i z zamiarem popełnienia czynu karalnego. Regulacja ta stanowi swoiste *novum* w stosunku do uregulowań wcześniejszych. Po raz pierwszy skodyfikowano bowiem w akcie prawa międzynarodowego element subiektywny zbrodni, uznając go za konieczny przy udowodnianiu indywidualnej odpowiedzialności sprawcy⁴⁶.

Jeżeli chodzi o samego sprawcę, to kompetencje *rationae personae* uregulowane zostały w art. 25 Statutu. Ust 1. Jurysdykcja Trybunału ma zastosowanie do osób fizycznych, a odpowiedzialność karna ponoszona jest przez sprawców indywidualnie. Jak wspomniano już wcześniej, w artykule tym wymieniono także formy popełnienia przestępstwa: zjawiskowe tj. nakłanianie do popełnienia i pomocnictwo oraz stadialne – dokonanie i usiłowanie dokonania zbrodni⁴⁷. Co więcej, według regulacji

services, or systematic expulsion from homes.”

44 Art. 6a pkt 2, art. 6b pkt 2, art. 6c pkt 2, art. 6d pkt 2, art. 6e pkt 2 „Such person or persons belonged to a particular national, ethnical, racial or religious group.”

45 Art. 6a pkt 3, art. 6b pkt 3, art. 6c pkt 3, art. 6d pkt 3, art. 6e pkt 3: „The perpetrator intended to destroy, in whole or in part, that national, ethnic, racial or religious group, as such.”

46 A. Cassese, *Genocide*, Oxford 2003, s. 348.

47 „Artykuł 25 – Indywidualna odpowiedzialność karna

1. Jurysdykcja Trybunału określona statutem ma zastosowanie do osób fizycznych.
2. Osoba, która popełniła zbrodnię objętą jurysdykcją Trybunału, ponosi indywidualnie odpowiedzialność karną i podlega karze na podstawie niniejszego statutu.
3. Odpowiedzialności karnej i karze za zbrodnię objętą jurysdykcją Trybunału podlega na podstawie niniejszego statutu osoba, która: (a) popełnia taką zbrodnię sama, wspólnie z inną osobą albo za pośrednictwem innej osoby bez względu na to, czy ta inna osoba ponosi odpowiedzialność karną; (b) zleca, namawia

tego artykułu żadne z postanowień odnoszących się do indywidualnej odpowiedzialności karnej nie ma wpływu na odpowiedzialność państwa na podstawie prawa międzynarodowego.

Statut MTK, podobnie jak statuty trybunałów ad hoc, wprowadził zasadę irrelevantności pełnionej funkcji w kontekście sprawstwa (art. 27: „statut ma równe zastosowanie do wszystkich osób, bez jakichkolwiek różnic wynikających z pełnienia funkcji publicznej. W szczególności pełnienie funkcji głowy państwa czy szefa rządu, członka rządu czy parlamentu, wybieralnego przedstawiciela lub funkcjonariusza państwowego w żadnym razie nie może zwolnić sprawcy od odpowiedzialności karnej przewidzianej niniejszym statutem, ani nie może samo w sobie stanowić podstawy do zmniejszenia wymiaru kary. Immunitety i inne przywileje związane z pełnieniem funkcji publicznej danej osoby, przewidziane przez prawo krajowe lub międzynarodowe, nie stanowią przeszkody do wykonywania jurysdykcji Trybunału wobec takiej osoby”), a także *command responsibility* (art. 28). Co także istotne, według artykułu 29 zbrodnie objęte jurysdykcją Trybunału nie podlegają przedawnieniu.

Podsumowanie

W swoim przemówieniu Koffi Annan w 1997 r. stwierdził:

Przez prawie pół wieku – niemal tak długo, jak istnieją Narody Zjednoczone – Zgromadzenie Ogólne dostrzegało potrzebę utworzenia trybunału

bądź nakłania do popełnienia takiej zbrodni, zarówno w przypadku jej dokonania, jak i usiłowania; (c) w celu ułatwienia popełnienia takiej zbrodni pomaga, podlega bądź w inny sposób przyczynia się do dokonania lub usiłowania, włącznie z dostarczeniem środków do jej popełnienia; (d) w jakikolwiek inny sposób przyczynia się do dokonania lub usiłowania takiej zbrodni przez grupę osób działających we wspólnym celu; takie przyczynienie się musi być zamierzone (...); (e) w przypadku zbrodni ludobójstwa bezpośrednio i publicznie podlega do popełnienia ludobójstwa; (f) usiłuje popełnić taką zbrodnię poprzez podjęcie działań rozpoczynających jej dokonanie, jednak do takiego dokonania nie dochodzi z powodów niezależnych od zamiaru osoby; jednak osoba, która zaniecha wysiłków podjętych w celu popełnienia zbrodni lub w inny sposób zapobiega jej dokonaniu, nie podlega karze na mocy niniejszego statutu, jeżeli osoba ta całkowicie i dobrowolnie odstępuje od przestępczego zamiaru.”

w celu ścigania i karania osób winnych takich zbrodni jak ludobójstwo. Wiele osób sądziło, że przerażające praktyki stosowane w II Wojnie Światowej – obozy, akty okrucieństwa, eksterminacje, Holocaust – nie mogą się powtórzyć. A jednak stało się inaczej – w Kambodży, w Bośni i Hercegowinie i w Rwandzie. Nasze czasy – choćby ostatnia dekada – pokazały, że zdolność człowieka do czynienia zła nie ma granic. Ludobójstwo jest słowem aktualnym także w dzisiejszej dobie, w bieżącej, odrażającej rzeczywistości, która wymaga od nas bezprecedensowych działań⁴⁸.

Międzynarodowy Trybunał Karny i trybunały ad hoc wydają się być najbardziej skuteczną do tej pory odpowiedzią na tragedię ludobójstwa. W chwili obecnej przed MTK prowadzone są śledztwa w sprawie zbrodni popełnionych w siedmiu krajach: Sudanie, Kongu, Ugandzie, Republice Środkowoafrykańskiej, Kenii, Libii i Wybrzeżu Kości Słoniowej. Rozpoczęto także badanie sytuacji w Afganistanie, Kolumbii, Korei Północnej, Hondurasie, Nigerii i Palestynie⁴⁹. Liczba indywidualnych spraw rozpatrywanych przed MTK wzrosła w 2011 r. z 15 do 25.

Bibliografia

Annan K., *Fragment przemówienia z okazji 50-tej rocznicy Międzynarodowej Rady Adwokackiej*, 11 czerwca 1997 r., <http://www.preventgenocide.org/edu/>, dostęp: 6 sierpnia 2015.

Bosnia: Ethno-Religious Nationalisms in Conflict, Case Study Series, Waszyngton 2009.

Bruneteau B., *Wiek ludobójstwa*, Warszawa 2005.

Cassese A., *Genocide*, Oxford 2003.

Dallaire R., *Shake Hands with the Devil*, Random House UK Ltd 2005.

DesForges A., *Leave none to tell the story. Genocide in Rwanda*, Human Right Watch 1994.

48 K. Annan, *Fragment przemówienia z okazji 50-tej rocznicy Międzynarodowej Rady Adwokackiej*, 11 czerwca 1997 r., <http://www.preventgenocide.org/edu/>, dostęp: 6 sierpnia 2015.

49 *Report of the International Criminal Court to the United Nations for 2010/2011*, <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/D207D618-D99D-49B6-A1FC-A1A-221B43007/283906/ICC2011AnnualReporttoUNEnglish1.pdf>, dostęp: 6 sierpnia 2015.

- Drózd D., *Zbrodnie ludobójstwa w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2010.
- Elements of Crimes*, International Criminal Court 2011, <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf>, dostęp: 2 sierpnia 2015.
- Fleming M., *Międzynarodowe Prawo wojenne. Zapobieganie konfliktom zbrojnym. Odpowiedzialność za przestępstwa wojenne. Zbiór dokumentów*, Warszawa 1978.
- Goldhagen D.J., *Wiek ludobójstwa*, Kraków 2012.
- Historia Powszechna*, t. 20, Stachowski A.H. (red.), UTET Cultura 2008.
- Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej (IV konwencja haska)*, Haga, 18 października 1907 r. (Dz.U. z 1927 r., nr 21, poz. 161).
- Konwencja o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych*, Genewa, 12 sierpnia 1949 r. (Dz.U. z 1956 r., nr 38, poz. 171).
- Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa* (Dz.U. z 1952 r., Nr 2, poz. 9).
- Nowakowska-Mafusecka J., *Odpowiedzialność karna jednostek za zbrodnie międzynarodowe popełnione w byłej Jugosławii i Rwandzie*, Katowice 2000.
- Report of the International Criminal Court to the United Nations for 2010/11*, <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/D207D618-D99D-49B6-A1FC-A1A221B-43007/283906/ICC2011AnnualReporttoUNEnglish1.pdf>, dostęp: 6 sierpnia 2015.
- Rules of Procedure and Evidences*, Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court – first session, Nowy Jork, wrzesień 2002.
- Socha E., *Zbieżność a komplementarność jurysdykcji międzynarodowych trybunałów karnych i sądów krajowych*, „Prawo”, t. CCXCII, Wrocław 2009.
- Spychalska A., *Mechanizmy zbrodni ludobójstwa na przykładzie Rwandy*, „Varia Doctrinalia”, Wrocław 2012.
- Statut Międzynarodowego Trybunału do Spraw Ścigania Osób Odpowiedzialnych za Poważne Naruszenia Międzynarodowego Prawa Humanitarnego na Terytorium byłej Jugosławii od 1991 roku, przyjęty dnia 25 maja 1997 roku Rezolucją Rady Bezpieczeństwa ONZ 827 z późn. zmianami*, <http://bip.ms.gov.pl/pl/ministerstwo/wspolpraca-miedzynarodowa/wspolpraca-w-ramach--onz-i-obwe/miedzynarodowy-trybunal-karny-dla-bylej-jugoslawiil>, dostęp: 2 sierpnia 2015.
- Statut Międzynarodowego Trybunału do Spraw Ścigania Osób Odpowiedzialnych za Poważne Naruszenia Międzynarodowego Prawa Humanitarnego na Terytorium Rwandy*; przyjęty Rezolucją z 25 maja 1993 r., S/RES/827 (1993).
- Śliwa R., *Międzynarodowy Trybunał ds. ścigania osób odpowiedzialnych za poważne łamanie międzynarodowych praw człowieka na terytorium byłej Jugosławii począwszy od 1991, Bałkany u progu zjednoczonej Europy*, Kraków 2008.
- Topa I., *Międzynarodowa współpraca państw w wydawaniu przestępców. Zagadnienia materialno prawne*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 4.
- Wierczyńska K., *Pojęcie ludobójstwa w kontekście orzecznictwa międzynarodowych trybunałów karnych ad hoc*, Warszawa 2010.

ABSTRACT

ALEKSANDRA SPYCHALSKA

The crime of genocide in international tribunals' statutes

In this paper, the author aimed to analyze and present the issue of legal regulations included in international tribunals' statutes that refer to the crime of genocide. The researched is based on analysis of statutes of three main organs: International Criminal Court for the former Yugoslavia established after war in 1992–1995, international Criminal Court for Rwanda established after genocide in 1994 and International Criminal Court. The author concentrates above all on regulations that refer to the elements of the crime and punishment system.